

Slovenska prisega kostelskih puntarjev

STANISLAV JUŽNIČ

Uvod

Ogrodje razprave tvorijo naslednji dokumenti:

- slovenski zapis prisege kostelskih puntarjev ob nemško pisanem uvodu in zaključnih opombah z dne 5. 12. 1746
- pisma kostelskega graščaka barona Androche v času punta
- pričevanja nekaterih kostelskih puntarjev med zaslišanjem v Novem mestu po ponovnem puntu 20 let pozneje.

Pri opisu upornih podložnikov, njegovih graščakov, župnikov in uradnikov, omenjenih v dokumentih, si pomagamo z vzporednim gradivom, predvsem župnijskimi matičnimi knjigami, cerkvenimi in graščinskimi urbarji, likvidacijskimi izvlečki ter rectificiranimi dominikalnimi akti, dokumenti o sodnih rešitvah spora med graščino in župnijo Kostel, o arhidiakonovi vizitaciji tik pred uporom, o delovanju kostelskega graščaka v Akademiji Operozov v Ljubljani itd.

Uporabljamo vire, ki jih hrani Arhiv Slovenije (ARS), nadškofijski arhiv v Ljubljani (NASLj) in župnijski arhiv Fara (AF).

Slovenska prisega kostelskih puntarjev

Rokopis prisege ohsega nekaj nad dve strani. Slovensko sta pisani zadnji dve besedi prve strani in druga stran razen dveh vrstic. Rokopis je vezan v knjigo dokumentov o kostelskem kmečkem uporu 1766/1767¹ in ima v glavi levo zgoraj cesarski pečat z dvoglavim orlom. Sledi transkripcija nemško pisanega začetka besedila:

"Doktor prava in podtajnik gospodskega urada deželnega glavarja Leopold Christoph pl. Raditsch izdaja uradno potrdilo v pisarni urada deželnega glavarstva. Na prošnjo z dne 24. 11. samega blagorodnega gospoda Franza Adama pl. Androche, lastnika gospodstva Kostel, ter g. Gregorja Valentina Rambschissla, je deželna oblast umaknila zaporni ukaz, postavljen nad njegovimi kostelskimi podložniki. Jurij Petranovitsch, Joseph Miheltschitsch, Peter Sidar, Anton Brischki, Lenhard Plesche, Anton Marinisch, Micho Marinisch, Gergo Skender, Anton Zetinski, podložniki gospodstva Kostel, so skupaj ustregli predhodni zahtevi svojega gospoda Franca Adama pl. Androcha s prisego, oklicano pred sodiščem."

(Sledi transkripcija slovenskega besedila):
"Jest Jurij Petranovitsch, Joseph Miheltschitsch, Peter Sidar, Anton Brischki, Lenhart Plesche, Anton Mariuschnic, Micho Marinisch, Gergo Skedengen, Anton Zetinski obľubem, inu persechem, de jest ozhem sa na pre moje gosposkepokorn bite, taiste pravice, katiere sin dasdei opravlou, tudi sa na pri, dokler od nasche vicske gesposke, solei naschech pretescheng bode sposnano, al pa ne, opravlati, tudi selei koder bodem v'ľublana citieran, pokorn biti, inu sem v'Canzlia se postaviti, koker men buch, jnu ta bres v'sega madescha spozheta diniza inu mati boschia Maria, inu v'se svetnike inu svetnize na moi posledni dan, koder se bode moja duscha ad tellesa lozilla. otte pomagati Amen."

(Zapis se konča v nemščini): *Uradna listina omenjenega gospoda Franza Adama barona pl. Androcha zadeva tudi gospode njegove naslednike.*

Ljubljana 5. 12. 1746, Leopold Christoph pl. Radich, kranjski deželni uradnik in tajnik"

Pisma barona Franca Adama pl. Androcha ženi Mariji Ani v Kostel²

Vsa ohranjena pisma Franca Adama barona Androcha z eno izjemo imajo enake formalne uvode in zaključke. Pod naslovitvijo "Madam" sledi vedno fraza "moj ljubljeni angel", včasih z opombami o uri in dnevu pisanja pisma. Pisma se vedno končajo s frazo o "1000 porokah", ki jih avtor prestaja "za svojega angela".

Pisma so bila dolga od 2 do 5 strani. Pisec je večkrat tudi kaj pripisal, pogosto kar na rohovih listov. Na naslovnicah je poleg imena naslovljenke redno zapisan tudi njen deklinški priimek v fran-

¹ Kostler Unterthanen Empörung und beschwörung betref., Acta de annis 1767, 1768, 1769, 1775 (ARS, Dež. Gl. Pub. Polt. lit. K. Num. 2. VIII, fasc. 42, v nadaljevanju PUNT).

² ARS, Doski arhiv, fasc. 118 str. 974-1073. Pisma so bila pisana nemško na papirju A4 formata z dvignjenimi četrtnskega A4 formata. Najstarejše pismo je napačno razvrščeno in pozneje s svinčnikom v desnem spodnjem kotu zaznamovano s številkami 1068, 1069, 1065, 1066, nezaznamovana stran in 1067. Ostala pisma iz časa punta leta 1746 so paginirana 974-1004. Gospodar Kostela Franc Adam, sin Franca Ignaca barona pl. Androcha, jih je pošiljal iz Ljubljane v Kostel ženi Mariji Ani (Emrentia), hčeri Suzane Elizabete, rojene baronice pl. Muxen, vdove kapetana Johana Otta pl. Geria. Njuna poročna pogodba je bila podpisana 11. 12. 1725. Baronica M. A. Androcha je bila pokopana 11. 12. 1758 v cerkvi sv. Treh Kraljev v Trgu Kostel. 9. 2. 1759 so popisovalci sestavili njen zapuščinski inventar v Kostelu. 12. 2. 1759 pa terjatve do podložnikov. Franc Adam baron Androcha je umrl leta 1763, tako da je bil njegov zapuščinski inventar sestavljen 12. 8. 1763.

coski pisavi: "Nec Damme de Gerra Roesmantiss".

Za čas punta med 13. 11. 1746 in 12. 12. 1746 je ohranjenih celo 7 pisem, ki vsebujejo obvestila in navodila za ravnanje z upornimi kostelskimi tlačani. Za obdobje med 30. 5. 1753 in 27. 10. 1753 je ohranjenih še 10 pisem, ki niso hila povezana s puntom.

Pismo, poslano 22. 11. 1746 iz Ljubljane v Kostel preko g. Brosinovića s gospodstva Brod, poroča o pomanjkanju zemlje in pridelka, ki naj hi, po uporniku cetinskem, povzročalo trpljenje tlačanov. 22. 7. 1746, na dan sveta Magdalene, so se uporniki zbrali pred gradom. Peter, Pavel in Anton (Cetinski) so odklanjali plačilo graščini. Po poročilu stražnika so puntarji celo dva dneva zasedali dvorišče (gradu).

Pismo z dne 27. 11. 1746, odposlano iz Ljubljane preko Broda v Kostel, se začenja s podatki o kaznovanju upornih kmetov:

- 1) Zaporniki hodo ostali zaprti tako dolgo, dokler ne hodo plačali zaostalih dajatev do graščine.
- 2) Zaporniki bodo morali graščaka javno prositi za odpuščenje.
- 3) Prisegli hodo svojemu graščaku in deželnemu sodniku.
- 4) Obsojeni hodo na 14 dni prisilnega dela na ljubljanskem gradu.

Androcha je naštel naslednje puntarje: Vukh,³ Steffan Ozzanich,⁴ Jerne Caiffes,⁵ Jerne Jurcouich,⁶ Caiffes⁷ iz Pettrine, Mlinz,⁸ in Miculla Cusellischkij.⁹ Graščak je bil posebno nejevoljen na gostilničarja iz Novih sel Antona Cetinschi, ki naj bi izzival k nepokorščini v Trgu Kostel in si s tem zaslužil aretacijo. Tlačani so se obvezali, da ne bodo več izzivali preprirov ali celo zbirali denarja (za upor) in bodo opravljali svoje obveznosti.

Samo dva dni pozneje je zaskrbljeni graščak poslal 29. 11. 1746 še drugo pismo iz Ljubljane v Kostel. Na začetku pisma izrazil upanje, da je Marija Ana prejela njegovo dva dni starejše pismo. Verjetno mu Marija Ana na dva dni starejše pismo še ni odgovorila, saj bi za kaj takega imela premalo časa celo ob sodobnih poštinih uslugah.

Pismo, ki ga je 3. 12. 1746 poslal iz Ljubljane v Kostel, izjemoma nima ohičajnega vljudnega uvoda. Sledi zmerjanje puntarja Antona Cetinskega in poročilo o tlaki, ki jo mora opravljati aretirana osmerica podložnikov, ter zahteva predpisano ostrino. Cetinski naj hi vseskozi spodbujal k upor in naj hi se že "stokrat" prepiral z graščakom glede natančnosti pri pobiranju davkov.

Androche v Kostelu

Reški trgovec Johann Michael¹⁰ baron Androcha je kupil Kostel 24. 3. 1694 od grofov Larnbergov. Androche so ostali reški meščani do leta 1762, ko je na Reki umrl Adam Ottavio, brat avtorja obravnavanih pisem Franca Adama.

Franc X. Androcha, baron pl. Androis, je bil z nadimkom "Redivivus" (obnovljen) eden izmed 27 članov Akademije Operosorum leta 1701.¹¹ Franc Ignac, sin prvega gospodarja Kostela J. M. Androche, je bil poročen z Mario (H) Enrico (Isabelo), grofice Windishgrätz. Umrl je leta 1752 na Reki. Dne 15. 8. 1715 je bil F. I. Androcha hoter sinu carinika mitnice na Brodu(tu), gospodu Baptista Copainigku.¹²

Baroni Androcha so z nakupom gospodstva Kostel nasledili tudi spore z župnijo. Jahoško spora je bila "hera" v Kostelu. Pobirali so jo za kaplana, ki ga je kostelski župnik potreboval zaradi naraščanja prebivalstva na novih kinetijah (krčevinah). Kaplanu je bilo treba dati hrano, obleko, plačo in mu še prepustiti nekaj štolnih doludkov. Pri tem novi naseljenci, ki so prav tako zahtevali versko oskrbo, iz svojih krčevin niso mogli plačevati veliko desetine.¹³

Dohodek od here so si še 26. 3. 1720 prillašali haroni Langenmantli, ko že četrto stoletja niso imeli več v lasti Kostela.¹⁴ Pozneje so haroni Androche prepovedali pobiranje here za kaplana v gorenjskih predelih Kostela, kjer je hila pozneje, leta 1785, ustanovljena župnija Banja Loka. Spor okoli here je bil še aktualen leta 1820, v času župnika Matcja Juraja (1777-1830) iz Vimola.¹⁵

³ Blaž Vukh iz Suchurja je dobil sina Martina leta 1767. Kot vdovec se je punitvni poročil leta 1788.

⁴ Steffan Ozzanich iz Albella je bil sin Leonarja in Katarine.

⁵ Jerne Caiffes (Kajfež) iz Podsten je imel na Številki 7 ali 10 sina Antona.

⁶ Jerne Jurcouich iz Zallnarjev je imel sina Matiju (1740-1. 2. 1808) in vnuka Georga (1754-14. 1. 1811) s številke 3.

⁷ Caiffes iz Pettrine je imel sina Matiju (1733-16. 10. 1797) na številki 3 ali 5 ali pa sina Pavla na št. 4.

⁸ Mlinz iz Grivca je bil bržkone Janez Mline s poznejše št. 6, ki je bil leta 1759 dolžnik graščine.

⁹ Miculla Cusellischkij iz Jachschev je bil očeta Južeta, ki je na Jakšičih št. 4 dobil mitnike v letih 1776, 1779 in 1783 (Matične knjige župnije Kostel, AF).

¹⁰ Umrl leta 1728. Njegova žena Bernantina je hila 18. 11. 1709 krstna hura Vuziakgum, najpomembnejši družini v Trgu Kostel.

¹¹ August Dimitz, Geschichte Krains, Laibach 1875, IV, str. 112-115.

¹² Tupinčin "Brod" je v tistem času označeval kranjsku uhalu Kulpe in ne današnji Brod na Kulpi na nasprotni hrvaški strani. Območje vasič Hrče in Petrina sta bili v urbarjih iz leta 1570 in iz prve polovice 17. stoletja zapisani "Am Furt" (ARS, Vic. Arh. lisc. 3 fasc. 1/43 sk. 83 str. 9; Vic. Arh. lisc. C fasc. 1/43 sk. 75 str. 2) leta 1681 pa "Fuert" (ARS, Zap. invent. Lit. L. št. 27/2 fasc. XXIX).

¹³ Skubic, n. c., str. 58.

¹⁴ ARS, Vic. Arh. lisc. 3 (Majla Simle, Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol.-1747. I. del: Cerkvene zadeve, ARS, Ljubljana, 1985, str. 70).

¹⁵ NAŠLj, Škof. arhiv, Šal/7, fasc. 79.

Spor se je zaostрил 1. 5. 1720, ko je kastelsko župnijo za umrlim Kočevarjem Retlom prevzel domačin Pavel Franc Klapše (1688-1772). Leta 1731 je bil premeščen v Tomaj, vendar je tedaj že pripravil zinago pred sodiščem v Gradcu.¹⁶ V Tomaju je postal apostolski pronotar, vitez, pičenski kanonik in je bil ob zlati maši, 15. 10. 1762, odlikovan z zlato medaljo Marije Terezije.

Med leti 1731-1733 je sodišče v Gradcu presodilo v sporih okoli here in pravice do ribolova v korist župnije Kostel. Vseeno so se kostelski župniki pritoževali vicedomu še 24. 6. 1734 zaradi pobiranja desetine od prirastka (živali) ter zaradi graščinskih poskusov prisvojitve odvetniških pravic v sicer deželnoknežji župniji Kostel. V zadnjem sporu je 17. 2. 1739 posredoval sam cesar.¹⁷

Baroni Androcha so se nasprotno pritoževali 28. 3. 1739 arhidiakonu v Ribnici zaradi zmanjševanja bogoslužja v cerkvi sv. treh kraljev v Trgu pod gradom Kostel. Del bogoslužij pri tej cerkvi so kostelski župniki raje prenesli k farni cerkvi Pri Fari.¹⁸

Med vizitacijo jeseni leta 1746 je ribniški naddiakon Lovrenz Tobia Revee (1699-1754) opozoril kostelskega župnika antona pl. Abramsherga, naj se ne vmešava v prepire med tlačani in gospostvom. Revee je bil od 25. 3. 1740 upravitelj in od 9. 4. 1741 štiri leta župnik v Kostelu.¹⁹ Zato je dobro poznal spor, ki je v naslednjih tednih prerastel v upor.

Uporni tlačani so 5. 12. 1746 morali prisesti zvestobo graščakom Androcha, ki so nato gospodarili v Kostelu le še eno desetletje.²⁰ Gmotni položaj tlačanov pa se je po punku še nadalje slabšal, med leti 1755-1759 se je na kostelskih kmetijah nabralo več kot 1000 fl dolga gosposki. Brezne graščinskega dolga je bilo neenakomerno razdeljeno po kostelskih kmetijah. Povprečno je znašalo skoraj fl na "dušo", oziroma 15,5 fl na kmetijo. Leta 1768 je bilo v župniji Kostel, ki je bila skoraj enaka kostelskemu gospostvu,²¹ 69 kmetij, med njimi 10,5 novih z nižjimi davki.

Slovenska prisega iz leta 1746 v dve desetletji poznejših zapisnikih zaslišanja voditeljev kmečkega punta

Kostelski graščak grof Francesco Spa(n)-nich²² je zahteval da tlačani opravljajo tlako v naravi. V času barona Androche so tlačani lahko tlako tudi odplačevali, kar je večini bolj ustrezalo. Hudo kri so sprožile tudi dajatve za ribolov in ob prehodu čez hrvaško mejo.²³ Zato so se uporniki 27. 12. 1766, 30. 12. 1766 in 2. 1. 1767 zbrali pod kostelskim gradom in zahtevali na vpogled glavni urbar.²⁴

Grof Spanich je osem tlačanskih odposlancev zavrnil, češ da urbarja od baronov Androcha ni prejel. Napotil jih je v Ljubljano, kamor so se puntarji odpravili 3. 1. 1767. Denar za potne stroške so pobirali pri tlačanih, kar so jim na zaslišanjih še posebej očitili.²⁵ Skupaj naj bi bili zbrali okoli 18 dukatov.²⁶

24. 2. 1767 je bil v Kostel poslan pehotni polk grofa Peublaischa, ki je zajel štiri voditelje punta, ne pa tudi petega, Jerneja Glada.²⁷ Zaradi upora so iskali strelno orožje po kostelskih hišah in uvedli še dodatne dajatve: 12 funtov kodelje, 4 funte ročno predenega lanenega platna, tlako z eno vožnjo na leto, 16 sadik (sadnega) drevja, 10 jaje, enega prašiča, 4 mernike prosa ter prevoz 9 mernikov pšenice na Reko.

Po zatrtju punta so zaprli štiri vodje kostelskih tlačanov. Na zaslišanju v Novem mestu na Dolenjskem so bila vsem štirim posebej postavljana vprašanja o Nikolaju Bengaliji, župniku v Kostelu med leti 1759-1768. Zasliševalci so sumili, da je župnik sodeloval pri pripravljanju punta, kar so vsi zaslišani zanikali.²⁸ Vendar je že samo postavljanje takšnih vprašanj priča o sporu med graščakom in kostelskim župnikom.

¹⁶ Sixtini spis z dne 22. 8. 1731 in odličba datirana 20. 5. 1733 v Gradcu, vezana na "Inventarium unil Urbarium" župnije Kostel za leto 1768, str. 57b-69 (AF).

¹⁷ Smole, D. C., str. 71.

¹⁸ Skubie, D. C., str. 163.

¹⁹ Skubie, D. C., str. 176.

²⁰ Kot lastniki se sicer imenujajo še 7. 9. 1832 (ARS, Dež. deska, inoskovzeleni kvatern M 9; gl. knj. III/481).

²¹ Inventarium..., 1768, D. C., str. 50-56. O številu prebivalcev Kostela so si podatki nekoliko navskriž. Pokoren navaja 1315 duš za leto 1754 in 1020 duš za leto 1763, Skubie (D. C., str. 57) navaja 1500 duš za leto 1741.

²² Spanich je bil kostelski graščak v prvi polovici šestdesetih let. Zanimljive se v Kostelu imenuje 7. 12. 1778, ko sta skupaj z vdovo Mario Ann Mikely (Michelich) vpisana za butra pri krstu uslužbencev na mlinici v Pirčah, ki ju je imel v zakupu (AF).

²³ 10. 1783 sta skupaj z vdovo Mario Ann Mikely kupila graščino meste pri Ljubljani (Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana, 1982, str. 305).

²⁴ Zasliševanje puntarjev: 12. vprašanje Marinchu ter 11. in 12. vprašanje Skendru (PUNT).

²⁵ Kmečki punki na Slovenskem (razstavni katalog), Razprave in katalog dokumentov. Situla 13, Ljubljana, 1973, priloga št. 31, str. 191-193.

²⁶ 23. vprašanje M. Marinchu in 14. vprašanje Plečetu (PUNT).

²⁷ 21. vprašanje Skendru (PUNT).

²⁸ Zapis ob koncu zaslišanja M. Marinchu 23. 3. 1767. Glad (Bartholome Hunger, 1739-1797), je na konju pobegnil k 5 let starejšemu Georgisu Jakleviču v danes opuščeno hrvaško vas Raukari. Glad naj bi spodbujal k uporu pred cerkvijo na Bradu na Hrvaškem. Kljub begu so se na njegovi domačiji v Jasterbarskem (danes Gorenji Hrib) njevali muce. Leta 1779 se je kot vohovec ponovno pridružil (AF).

²⁹ 15. in 16. vprašanje M. Marinchu. V 15. odgovoru je napisal sestanek puntarjev v župnišču pri Fari 19. 12. 1766 (PUNT).

Deželno glavarstvo je 5. 5. 1767 s podpisom pl. Lichtenberga potrdilo sodbo kostelskim puntarjem. M. Marinch in Plesche sta bila obsojena na mesec dni v Ljubljanski kaznilnici in 15 palic, A. Marinch in Skender pa kot povratnika na 3 mesece in 30 palic, polovico ob prihodu, polovico pa ob povratku oziroma izpustitvi. Pripor z zasliševanjem, ki je trajalo od konca marca, morda tudi od konca februarja, se gotovo ni štel h kazni.

Zaslišanje Mihe Marincha v Novem mestu

9. in 19. marca so na deželnem glavarstvu podpisali dokumente o upor, na osnovi katerih so med 20. 3. 1767 in 4. 4. 1767 v Novem mestu zasliševali štiri osumljence. Začeli so 20. 3. in 21. 3. z Miho Marinchem iz Vrha "pri 50. letih starosti".²⁹

10. vprašanje 20. 3. 1767 na zaslišanju Mihe Marincha v Novem mestu o punktu iz leta 1746 je zadevalo pritožbo 17 kostelskih podložnikov proti baronu Androcha. O pritožbi so na ljubljanskem gradu razsojali različni "doktorji". Kljub pritožbam cesarici je bil eden upornikov, Martin Klemenčich, zaprt za 11 let. Drugi so bili po 18 dneh v kaznilnici še 3 mesece in so nato prisegli 5. 12. 1746.³⁰

Vprašanja Antonu Marinchu v Novem mestu 30. 1. 1767 o punktu iz leta 1746

21. Ali ni bil vprašani pred nekaj leti v Ljubljani v grajskem zaporu?

On je pred približno 15 leti bil v ljubljanskem gradu kaznovan s kostelskimi podložniki v času barona Androcha. bilo je okoli 20 oseh, od katerih jih kakih 10 še živi. Vodili so jih: Miha Marinch iz Oskrtov, Gregor Skender, Lenhardt Plesche, Jacob Briski, Peter Sidar in Jurij Sidar.

22. Pod kakšnimi pogoji so bili on in njegovi sodelavci izpuščeni iz grajskega zaporu?

Na koncu je gospoda (od podložnikov) zahtevala prisego za nadaljnje izpolnjevanje poslušnosti oblasti. Vprašani je dodal, da on in njegovi sodelavci sprva niso hoteli ničesar prisesti, zato so jih v ljubljanskem gradu držali še tri tedne.

Zaslišanje Gregorja Skendera (sic!) iz Novih sel

14. Ali ni vprašani nikdar odhajal v Ljubljano?

Bil je tudi v ljubljanskem gradu, ko je bil tamkaj zaprt (po) postavi pred približno 18 leti od barona Androche poleg drugih obtožencev.

15. Koliko časa je bil vprašani v gradu po kazni in na kakšen način (je) bil osvobojen?

7 ali 8 tednov (je bil zaprt) in je poleg drugega ob svoji odpustitvi moral obljubiti, da bo baronu Androchi sporne služnosti odslej poslušno opravljal.

16. Ali vprašani pozneje ni bil (več) od roke pravice pošiljan v Ljubljano?

Bil je v januarju tega leta z Miho Marinchem, Jernejem Gladom in Gregorjem Stephant-schischem od tlačanov poslan (v Ljubljano) in si je prizadeval, da bi dobili veljavni urbar grofa Spanicha.

Vprašanja 11.-13. so zadevala obdavčevanje vina ob prenosu čez hrvaško mejo na Kolpi. Petranovich, eden izmed devetih kostelskih upornikov, ki so 5. 12. 1746 prisegli zvestobo in molčečnost gosposki, je imel prepustnico za prenos hrvaškega vina. Pred 12 ali 13 leti je Petranovich umrl.³¹ Po njegovi smrti je njegov sin prepustnico predal v varstvo Skendru. Tako sta Matija Cetinski in Peter N. imela to prepustnico v rokah, pa jima kljub temu ni bil dovoljen prenos vina čez Kolpo brez mitnine. S prepustnico so si Skender, Petranovich in M. Marinch pomagali tudi v Ljubljani, gotovo pri prodaji "domaćih" izdelkov, ki je bila s cesarskim patentom dovoljena Ribničanom in Kočvarjem, zanje pa so se radi proglašali tudi Kostelci in celo prebivalci sosednjega Gorskega Kotarja.³²

Vprašanja 14. in 15. sta obravnavali upor proti graščakom Androcham iz leta 1746. Podobno kot A. Marinch v 22. odgovoru, je tudi Skender napačno datiral upor "pred 18 leti", torej tri leta prepozno. A. Marinch je trdil, da so hili Kostelci v ljubljanskem gradu zaprti tudi po 3 tedne, da hi jih prisilili k prisegi zvestobe in molčečnosti. Po Skendru je zapor trajal 7 ali 8 tednov, ni pa omenil morebitne prisile.

Voditelji punta

Tabela kaže podatke o devetih udeležencih priseg 5. 12. 1746 in o treh voditeljih upora iz leta 1766/67:

Voditelji obeh puntarjev so bili iz višjega severnega dela Kostela, čeprav je bilo 8 delegatov za pogajanja z graščakom 27. 12. 1766 izbrano iz vseh ohmočij. Dolgovi voditelji so bili mnogo manjši od povprečja, imeli pa so tudi druge važne funkcije v soseski.

²⁹ V resnici je bil 8 let starejši (AF).

³⁰ V razpravi obravnavamo le tista vprašanja priprtim voditeljev upora leta 1767, ki se nanašajo na prisego iz leta 1746.

³¹ Leta 1754 ali 1755.

³² Rudolf Strohal, *Uz Lajzinsku cestu*, Rijeka, 1993.

ime in priimek	kraj rojstva	datum krsta	žena	št. otrok	kmelija, dolgov ³³	funkcija	kraj smrti	datum pokopa
Jurij Petranovič	Klapfal	okoli 1720		3	0		Klapfal	pred 1767
Joseph Michelchich ³⁴	Vimol	okoli 1695	Elisabeth	2	4:20:2		Vimol 11	po 1758
Peter Sidar	Dresnik	1693	Katarina		0		Dresnik	19. 5. 1783
Anton Briski ³⁵	Alhlen	okoli 1716	Maria	2	3/8, 0:15:0	ključar	Alhlen(6)	pred 1762
Lenhard Plesche	Alhlen	1677			1/4, 0		Alhlen 4	2. 4. 1773
Anton Marinch	Verch	6. 5. 1704		3	3/4, 0:3:3,5		Verch 1	7. 1. 1773
Micha Marinch ³⁶	Oskert	24. 9. 1708	Maria	2	0:38:3,3		Oskert 3	po 1767
Gregu Skender ³⁷		16. 10. 1701	Ursa	2	4:57:5	ključar	Nivasela 5	20. 1. 1772
Anton Zelinski ³⁸	Nivasela	26. 5. 1717	Marina	5	1/4, 2:16:1	gostilničar	Nivasela 6	med 1769-78
Micha Marinz ³⁹	Verch	1705	Maria	2			Verch 3 (Severin)	24. 8. 1785
Matthias Plesche ⁴⁰	Alhlen	21. 9. 1713	Katarina	5			Alhlen 4	21. 12. 1782
Jernej Glad	Jasterbarsskhu	1730	Agnes, Catharina	6	1/4, 7:39:0 ⁴¹		Jasterbarsskhu	30. 5. 1797

³³ Razen pri Michi Marinchu so podatki o velikosti kmelije iz Statusu Anthonum z začetka 19. stoletja, ki so se kmelije že razdelile. Dolgovi so zapisani v obliki gulinar. Krajcar: denarič po Lihulatus Extrat, Kustel, 1759, ARS, Zap. inv. Lit. A, Fasc. III, št. 2, št. 64.

³⁴ Za leto 1757 in 1758 je graščini dolgoval za pusto, kukuši in življenje lesa (str. 88).

³⁵ Ob vizitaciji arhidjaka 25. 7. 1741 ključar sv. Jerneja v Ajblju (AF in Anton Skubic (1876-1940), Zgodovina Ribnice in Ribniške pokrajine, Buenos Aires, 1976, str. 174). V času pusta in tudi dolga (str. 87) leta 1759 je na delu kmelije Ossanz-Pesche kmeljeval se njegov oče Jacob, na drugem delu Pesche, ki so prav tako vodili punt.

³⁶ Michu je skupaj z dvema družinama sosednikov živel na celi kmeliji Oskert in je bil za leto 1758 dolžan za življenje lesa in za jajca (str. 71-72; 11 odgovor na zaslišanje M. Matineba (FUNT)).

³⁷ Ključar sv. Jakuba v Banji Luki leta 1735 (ARS, Vie. Arhiv, fasc. 5, št. 101, str. 857-858). Na kmeliji Osselniza v Nuvib selih je za leto 1758 dolgoval tlenanu tlako, kukuši, jajca, predvnu in življenje lesa (str. 94-95).

³⁸ Sin Mathia in Ursule s kmelije Michaela Papesa "Zelenca" v županstvu Banja Luka, kjer je za leto 1758 dolgoval dajave v tlenanju (str. 99). Cetinskih so se naselili med leti 1570-1681, bržkone kot potomci uskokov iz Cetinske krajine. Leta 1769 je bil krsni buter Ožančević v Nuvib selih 10. Umrl je pred punku svojega sina Antuna (7. 2. 1778) s Heleno Beniski (Benič) iz župnije Brod Moravice. V 19. stoletju so se Cetinski naselili tudi v Banja Luki, kjer imajo enako kot v Nuvib selih domače ime "Grajski", morda zaradi pobiranja davkov za graščino v posamezni vasi. Druga veja Cetinskih iz Nuvib sel je obdržala gostilno v tlu pred nekaj leti.

³⁹ Sin Martina in Lucije, Kristina butra sta bila Georg Gutene in Lucija, vnuha Marije Gutene. Drugi obsojeni upornik Anton je bil njegov starejši brat na 3/4 kmelije Marinitch (pozneje Vrh 1), dolgoval je predvsem za predvnu (str. 71). Michael je bil pokopan v Severinu, na brvaški strani Kolpe (Juarne Jacobe Reil (1639-1719), Liber Baptizati, Kustel 1702-1719; Mrliška knjiga, str. 29 in 72, (AF)).

⁴⁰ Nečak Lenarta Plešeta. V naučilu barona Franca Apfeltera v Nuvem mestu 15. 5. 1767 je imel M. Pleše upravo z oblastmi 5. 2. 1767, 6. 2. 1767 in 11. 2. 1767 v Nuvem mestu (FUNT).

⁴¹ In punkilu grofa Spanicha je tlu leta 1769 njegov dolg narasel na 37:28:2.

Kostelsko narečje v dokumentih iz prve polovice 18. stoletja

Pred 18. stoletjem nimamo podatkov o kostelski govoric. Lutherani so sicer prevladovali v Kostelu 16. stoletja, vendar niso zapustili pisnih virov o domači govoric.

Med 17. 10. 1719 in 29. 12. 1719 je kostelski kaplan Gregor Knežič vpisal 14 krstov v domačem jeziku in ne več v latinščini, ki sta jo do tedaj uporabljala z župnikom Retlom.

Hrvat Knežič je ob zapisovanju krstov uporabljal naslednjo frazo:⁴²

"... je Kerseten (indi Kershen, kersetena) od mene Gergura Knesiča Kapelana bili su bolri ..."

Predloge ob vseh in končnice imen in priimkov pa je gotovo zapisoval tako, kot so jih uporabljali njegovi farani:

"sena mihaela papesa S'vasi mladoga, S'Albina, S'Hriba, od fare odelucta (od Delača), S'poloka, S'Novihsel, S'terga, od Kerkovih, S'padova, S'vasi, od peretib, S'Koselieza, od griveza, S'baniloke; Kata Liseevka ..."

Po Podlogarju je nekdanji kostelski župnik Klapše pisal poljudne dvogovore o veri "v govoric, kakor je bila tedaj živa med Kostelci".⁴³ V tekstu najdemo prej dolenjsko oziroma ribniško kot kostelsko narečje. Pisava mestoma variira: sreda je včasih tudi srejda ali sreida (1743, 66), pondelek pondelak ter "teiden" (62). Belokranjskih in kostelskih posebnosti v knjigi ni, ne v izrazih ne v zaporedju stavčnih členov. Med narečnimi izrazi najdemo predvsem germanizme: poštrafali (str. 69 in 77), žlahta, regira

⁴² Skubic, n. c. str. 160 in 568 ga ima napačno za Slovence.

⁴³ Leopold Isidorigu, Kustel, Vrtec, 1921, str. 1333; Klapše, Sbrani nauk karbanski, Labac, 1743 (2: 1757, Drobnu knjižicu pulvičnega A4 formata hranijo v NUK-u pod signaturo 11216. V nalepkah na strani teksta v prvi izdaji, kjer najdemo pisanezne besede.

Petroničič, Josip in Nikoletič
 Deki, Silari, Anron Štrich, Lenhart
 Deščec, Anron in Marinčič, Nicolo
 Marinčič, gergo in Anron, in
 štirje občini, in štirje župani, in
 jež obnem da na premoje gospodje
 pogotn bice, ta iste pravi, kotichim
 da pri opravljanju, tudi na pre, do fice
 ad nasche vicine gospodje, solci na
 šteech protesičnem bode spozna no, al
 pa ne, opravati, tudi solci foder bode
 v enblana pri rani, po fona bice, inu
 sem v fangia se postaviti, foferm
 bice, inu ta bice v'lega madescha spo
 žheta diviga inu enati sboschia
 charia inu v'le suetni fignu suetno
 te na moi posledni dan, foder se
 bode moja duscha ad hellesā iagilla
 otte pomagati a amen
 In gnanter frrr Franz Seamus
 don Andrej frrr nina

(77), gorku vreme (77), offer (77), cajt (77), potrošan (78), trošt (79), folk (78), gmajn (79, 80), gnada (89), gori zrejen (80), v glihi viži (81, 83), žegen (82) in freij (83).

Ker je tomajski župnik Klapše svojo knjigo natisnil v Ljubljani, gotovo ni bila namenjena le Kostelcem, da bi lahko uporabljal njihovo narečje. Če je Podlogar bral Klapšetove knjižice, morda ni poznal kostelskega narečja.

Tekst prisega kostelskih puntarjev 5. 12. 1746 je mešanica dolenskega narečja z nekaterimi kostelskimi posebnostmi, kot je "tudi sa na pri" (tj. tudi za naprej), ki je zapisana dvakrat. Ni pa kostelsko: "dasdei", temveč "dosed" in tudi ne "selei", temveč "smerom".

Tako kot druge tedanje prisega na Kranjskem,⁴⁴ tudi kostelska prisega ni bila dosledno zapisana. Medtem ko je v nemškem tekstu imena in priimke zapisoval tako, kot je bilo tedaj v navadi, je v slovenskem besedilu naredil dve napaki, saj se mu je zapisalo Mariniseh namesto Marinisch in Skedengen namesto Skender. V nemškem delu zapisa pa je graščakovo ime napačno zapisano kot Adamb.

Namesto "od" je uporabljen predlog "ad", kot pri Osilničanih leta 1738⁴⁵. Mestne zadeve so opisovali s tujkami, denimo "Kancelija". Skloni so nepravilno rabljeni, npr. "v'luhlana" namesto v Ljuhljano.

Konec prisega je bil domala identičen tako pri Višnjegoreh leta 1708 kot pri Osilničanih leta 1738, Kostelcih leta 1746 ali Poljancih leta 1751. Razlike so le pri zapisovanju posameznih glasov. Kostelska prisega na štirih od petih mest na začetku besed uporablja znaka v' v pomenu sodohnega "v". V drugih besedilih pa je bil uporabljen znak u za današnja u in v, kot je bilo v navadi.

Prvi nedvomen zapis kostelskega narečja tako najdemo šele v pismu prifarskega župnika Ignaca Jerina⁴⁶ bratu Jakobu, župniku v Beli Peči 22. 11. 1848. Nemško pisano pismo opisuje ostro zavračanje here za kaplana po Banjcih⁴⁷ z besedami: "vrag mu je materi! Shto (sic!) imate vi tukaj? mi imamo Svojiha gospoda, smo shé njemu béro dali." Pozneje še: "Mi smo svobodni, nikomur nizh!", "Se bo She kaj turshize⁴⁸ prodalo", "Preshishe imam se bom tudi 2 prodal, se Se krajzer sa derva dohi. Kdo bo pa poslê letas plazhal? Bog vé!", "Kaj je to? Vse se je zhes-me Spuntalo! Vina nimam prav nizh - pa Saj za berazhe je vóda dóbra."⁴⁹

Sklep

S pomočjo arhivskega gradiva smo pojasnili razmere, v katerih je nastala slovensko pisana prisega kostelskih puntarjev 5. 12. 1746. Glede na to, da je med Poljanskim oziroma Kostelskim ter Osilniškim narečjem tudi sodobna meja med dolenskimi in notranjskimi narečji, bi lahko preučevanje besedil postalo zanimivo tudi jezikoslovcem.

⁴⁴ Boris Golce, Stane okoliš, Turjaški arhiv, Arhivi XIX (1996), str. 124 in dalje.

⁴⁵ Okoliš, n.e. str. 129

⁴⁶ Rojen 1789, tudi dolgoletni kostelski župan.

⁴⁷ Prebivalci Banja Loke in okoliških vasi.

⁴⁸ Koroza.

⁴⁹ NŠALj, fond Škof, arhiv Šal/7, fasc. 79.